

Gulbahor RASULOVA,
Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsenti
E-mail: grasulova@gmail.com

Toshkent amaliy fanlar universiteti professori G'. Hamroyev taqrizi asosida

WORK BOOK IN LITERARY EDUCATION-AS ONE OF THE FORMS OF ORGANIZATION OF THE SYSTEM OF EDUCATIONAL ASSIGNMENTS

Annotation

The article describes the issue of the development of literary education, in particular, important recommendations, conclusions on improving educational assignments, analytical study of the content of questions and tasks in teaching literature, the creation of scientific and methodological foundations for the development of educational tasks that reveal the essence of the work, consideration of criteria for assessing students' knowledge.

Keywords: Literary education, educational content, work essence, art work analysis, teaching assignments, question, assignment, homework, knowledge, skills and qualifications.

РАБОЧАЯ ТЕТРАДЬ В ЛИТЕРАТУРНОМ ОБРАЗОВАНИИ – КАК ОДНА ИЗ ФОРМ ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ

Аннотация

В статье изложены важные рекомендации, выводы по вопросу развития литературного образования, в частности по совершенствованию учебных заданий, аналитическому изучению содержания вопросов и заданий при обучении литературе, созданию научно-методических основ разработки учебных заданий, раскрывающих сущность произведения, рассмотрению критериев оценки знаний учащихся.

Ключевые слова: Литературное образование, содержание образования, характер произведения, анализ художественного произведения, учебные задания, вопрос, задание, домашнее задание, знания, умения и навыки.

ADABIY TA'LIMIDA ISH DAFTARI – O'QUV TOPSHIRIQLARI TIZIMINI TASHKIL ETISH SHAKLLARIDAN BIRI SIFATIDA

Annotasiya

Maqolada adabiy ta'limni rivojlantirish masalasi, xususan, o'quv topshiriqlarini takomillashtirish, adabiyot o'qitishda savol va topshiriqlari mazmunini tahliliy o'rganish, asar mohiyatini ochib beruvchi o'quv topshiriqlar ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslarini yaratish, o'quvchilar bilimni baholash mezonlarini ko'rib chiqish bo'yicha muhim tavsiyalar, xulosalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Adabiy ta'lim, ta'lim mazmuni, asar mohiyati, badiiy asar tahlili, o'quv topshiriqlari, savol, topshiriq, uy vazifasi, bilim, ko'nikma va malakalar.

Kirish. Adabiyot o'qitish metodikasida keyingi yillarda bir qator innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar qo'llanib kelinadi. Ammo bu borada hali jiddiy o'zgarish ko'zga tashlanmaydi, ya'ni o'quvchilar badiiy asarlar mazmuniga to'la kira olgani yo'q. Hatto ayrim o'qituvchilar ham o'zi o'qitayotgan badiiy asar mohiyati, yozuvchining asarni yozishdan maqsadi nima ekanligi bilmaydi. Adabiy ta'limdagi muhim muammolar qatorida o'quv topshiriqlarini takomillashtirish masalasi ham turadi. Bu borada pedagogik nuqtai nazarda mamlakatimiz olimlari ilmiy izlanishlar olib borgan, biroq metodik jihatlari hali to'la ishlanmagan. Shu o'rinda, H.Suyunov[1]ning adabiyot o'qitishda savol va topshiriqlar ustida ishlashga o'rgatish usullariga doir tadqiqoti adabiy ta'limda muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlash joiz, ammo mazkur tadqiqotga ham sal kam yigirma yil bo'lyapti. Zamonaviy talablar asosida adabiyot o'qitish metodikasini takomillashtirish, pragmatik o'quv topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zarurati mavjud.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Shu o'rinda metodist-olim G'.Hamroyevning o'quv topshiriqlarini vazifa va mazmuni jihatidan farqlash va tasniflash nazariyasi haqida alohida to'xtalish lozim[2]. Mazkur tadqiqot ona tili ta'limida o'quv topshiriqlari ishlab chiqishga doir bo'lsa-da bugun tobora integratsiyalashib borayotgan ta'lim tizimida quyi sinflardan boshlab ona tili va adabiyot fanlarini qo'shib

o'qitish amaliyoti kechayotgan bir paytda mazkur tadqiqot adabiyot o'qitish metodikasi uchun ham ahamiyatlidir.

Adabiyotni madaniyatning asosiy sohalaridan biri sifatida baholar ekan metodist olim S. Dolimov bunda asosiy jihat xalqning tarixiy taraqqiyoti, o'ziga xosligini badiiy obrazlarda ifodalash xususiyati ekanligini qayd etadi: "adabiyot birinchi navbatda odamlarni va ularning hayotini tasvirlaydi, bu tasvir esa tarixiy haqiqat va tarixiy voqealar bilan uzviy bog'lanadi"[3].

Tadqiqot metodologiyasi. Biz tomonimizdan ishlab chiqilgan adabiy o'qitish bo'yicha o'quv topshiriqlar tizimidan foydalanib, adabiy o'qitish darslarida o'quvchilar faoliyatini tashkil etish mumkin. Tizimning mazmun tomoni turli janrdagi matnlarga, tashkiliy tomoni innovatsion faoliyat turlariga (tadqiqot, talqin, dizayn, ijodiy, o'yin) asoslangan bo'lib, tajribamiz shuni ko'rsatadiki, zamonaviy - maktab o'quvchilari uchun qiziqarli. Ta'lim jarayonida vazifalar tizimini qo'llash uchun uni qulay va samarali shaklga keltirish kerak. Muammolarni hal qilish uchun o'quvchining faoliyati uchun joy kerakligini hisobga olish kerak. Masalan, o'quvchi matn qismlarini ajratib ko'rsatishi, taklif qilinganlardan to'g'ri javoblarni belgilashi, matn va rasmlarni chizish va hatto ularni manipulyatsiya qilish uchun kesib tashlashi kerak. Shuning uchun, bizning fikrimizcha, o'quv vazifalari tizimi uchun eng mos shakl adabiy o'qitish bo'yicha ish kitobi bo'ladi. Ushbu

turdagi o'quv qurollari maktab amaliyotida faol qo'llaniladi. Ish kitobi maxsus o'quv qo'llanma sifatida tadqiqotchilar tomonidan ko'rib chiqildi, xususan: uni loyihalash muammolari va amalga oshirish samaradorligi. Ushbu tajribani hisobga olish, shuningdek, ushbu turdagi imtiyozlarga nisbatan zamonaviy talablarni umumlashtirish kerak.

Tahlil va natijalar. XX asrning 90-yillarida ta'lim tizimini qayta qurish fonida, ko'plab muqobil maktab dasturlari, darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar. O'sha paytda Ish daftari o'quv qo'llanma sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu turdagi imtiyozlarning imkoniyatlarini tadqiqotchilar O.A. Nilsson [189;97] va I.E. Unt [192;192] lar o'rganadi. O.A. Nilsson ishchi daftarni o'quvchilarning mustaqil ishi uchun kurs dasturiga qat'iy mos keladigan va butun kursni yoki uning bir qismini qamrab oladigan vazifalar to'plami sifatida belgilaydi. Bunda uch turdagi daftar ajratiladi: ko'p maqsadli (yangi bilimlarni ochish va o'quv topshiriqlarini o'z ichiga olgan), tajribalar o'tkazish uchun kundaliklar, kuzatishlar, matn va topshiriqlarni o'z ichiga olgan qo'shma qo'llanmalar[11]. I.A. Unt faoliyatini boshqarish nuqtai nazaridan bunday daftarlarni ikki guruhga ajratadi:

- o'quvchining mustaqil ishi uchun qo'llanmalar to'plamidan iborat;

- o'quvchining o'qituvchi rahbarligida ishlashi uchun vazifalar to'plamini o'z ichiga oladi.

Darslik bilan bog'lanish nuqtai nazaridan daftarlar ham ikki xil bo'ladi: har qanday darslikka qat'iy aloqador va aniq darslikka aloqador bo'lmagan. Olim mehnat daftarlarini tuzuvchining boy tajribasi va ularni amalga oshirish tajribasiga asoslanib, darslikka bevosita bog'liq bo'lgan va o'qituvchiga bolalarning mustaqil ishlariga rahbarlik qilish va o'quv ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini beradigan optimal daftar deb hisoblaydi [192;116-119].

Daftarlarning o'quv amaliyotiga faol joriy etilishi bilan (1990-yillar) maktabda va universitetda ish daftarlaridan foydalangan holda tashkil etilgan o'quv jarayonini o'rganuvchi ilmiy ishlar paydo bo'ldi.

E.A. Mladkovskayaning dissertatsiya tadqiqotida. o'qish daftarining misolidan foydalanib - maktab uchun ish daftarlarni qurishning didaktik asoslarini ta'kidlaydi [103;77-83]. Muallifning fikricha, ushbu turdagi imtiyozlarni yaratishda quyidagi shartlar bajarilishi kerak:[113;58]

1) og'zaki va vizual ma'lumotlarning kombinatsiyasi;

2) vazifalarni farqlash va individualashtirish;

3) umumiy o'quv malakalarini rivojlantirishga e'tibor qaratish;

4) bolalarning psixofizik farqlarini hisobga olish.

Tadqiqotchi materialni taqdim etish uchun quyidagi tuzilmani taklif qiladi: birinchi navbatda - kuzatish, o'qish, tinglash, keyin - tasniflash va umumlashtirish va nihoyat, o'z-o'zini nazorat qilish. Biroq, muallif fanlarni e'tiborsiz qoldirib, umumiy akademik ko'nikmalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat beradi.

E.A. Privalova imtiyozlarning yuqori harakatchanligini qayd etadi (metodologiyaning yangi yutuqlarini tezda joriy etish mumkin) [109;78-86]. Uning fikricha, ushbu janrdagi qo'llanmalar nafaqat mustaqil bilim olish, balki o'quvchini «hammualliflik» va «birgalikda yaratish» ga yo'naltirish imkonini beradi. Olim Ish daftarini innovatsion ko'p funksiyali didaktik hodisa sifatida belgilaydi.

R.B. Shilenkov zamonaviy maktabda ta'lim jarayoni o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olishni talab qilishini ta'kidlaydi va ish daftarining asosiy vazifasi turli xil faoliyat turlarini: reproduktiv, qisman izlanish, tadqiqotni tashkil etish qobiliyati deb hisoblaydi [230;178-180].

O'quv jarayonida mehnat daftarlaridan foydalanishga oid yana bir tadqiqot E.Yu. Tyumenseva [118;14]. U ish

daftari yordamida o'quvchilarni kimyo bo'yicha universitetga kirishga tayyorlash usulini ishlab chiqdi. Muallif: E.Yu. Tyumensev qo'llanmasi o'quvchiga turli darajadagi materiallarni, shuningdek, har xil turdagi vazifalarni taklif qiladi: savollarga javob berish va iboralardagi bo'shliqlarni to'ldirish, jadvallar, diagrammalar, chizmalar, diagrammalar yordamida bajariladigan vazifalar, maqolalar uchun eslatmalar va rejalar tuzish, shuningdek matnning asosiy g'oyasini ta'kidlash, muammoli topshiriqlar, testlar.

A.I. Bolotova o'quvchi kognitiv mustaqilligini rivojlantirish uchun matematika ish daftarining samaradorligini o'rgandi [83;12-13]. Model yordamida matematik topshiriqlarni taqdim etish usullari aniqlandi: obyekt rasmi - diagramma - matematik belgi. Ish daftarining har bir varag'i shunday tuzilganki, muammoli vaziyat bayon qilinadi, o'quvchining sa'y-harakatlari model yaratish orqali mustaqil ravishda echim izlashga yo'naltiriladi. Tadqiqotchi o'quvchining kognitiv mustaqilligi ish daftaridan foydalanish orqali samarali rivojlanishini isbotlaydi.

Olimlar ish daftari uchun vazifalar turlarini tavsiflaydilar, lekin vazifalar va topshiriqlar o'rtasida chegaralarni belgilamaydilar. Biz mazkur bo'limda "topshiriq" konstruksiyasi haqidagi tushunchamizni ko'rib chiqdik. "Topshiriq" tushunchasini talqin qilishda biz D.B. Elkoninning pozitsiyasiga amal qilamiz. O'quv topshiriqning mohiyatini amaliy bilan solishtirganda tasvirlab berdi. Farqi shundaki, ikkinchisini hal qilishda o'quvchi o'z harakatining obyektini o'zgartiradi, ta'lim vazifasi esa sub'ektning o'zida o'zgarishlarni nazarda tutadi [210;144].

Shunday qilib, biz ko'rib chiqayotgan innovatsion ko'p funksiyali didaktik qo'llanma mobil bo'lib, o'quvchilarning mustaqilligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Qo'llanmani loyihalashda siz quyidagilarni bajarishingiz kerak:

- qo'llanmani muayyan darslik bilan bog'lash;

- umumiy o'quv va fan ko'nikmalarini rivojlantirishga

qaratilgan topshiriqlarni tuzish;

- og'zaki va vizual ma'lumotlarni birlashtirish aloqa;

- o'quvchilarning mustaqil ishlariga alohida e'tibor berish;

- tabaqalashtirilgan vazifalar tizimini yaratish.

Ro'yxatda keltirilgan barcha tadqiqotlardan faqat ikkitasi (E.A. Mladkovskaya [103;54-59], A.I. Bolotovanning ishi [83;12].) - maktabda o'tkazilgan ish kitobidan foydalangan holda eksperimentni tasvirlab berdi. Ya'ni, ish daftar - sinflar uchun adabiy o'qish darsliklarining maxsus janri sifatida yetarlicha o'rganilmagan.

Axborot asrida yashayotgan zamonaviy maktab o'quvchisi axborot oqimida harakat qilishni o'rganishi kerak: uni izlash, tizimlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish va turli shakllarda taqdim etilgan ma'lumotlar bilan ishlashni bilishi kerak. Bu shuni anglatadiki, daftarda axborot bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan har xil turdagi vazifalar (matnlar, lug'atlar, ro'yxatlar, jadvallar, rasmlar, diagrammalar, diagrammalar, piktogrammalar bilan ishlash) bo'lishi kerak.

O'quvchi o'z faoliyati haqida mulohaza yuritish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak: materialni o'zlashtirishdagi muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarni kuzatish, shuningdek, ta'lim sohasidagi hamkorlikning samaradorligini baholash, o'z kuchli tomonlarini real baholashni o'rganish, yakuniy va bosqichma-bosqich nazoratni amalga oshirish zarur. Buning uchun qo'llanma o'z-o'zini nazorat qilish va o'zini o'zi qadrlash uchun sharoit yaratishi kerak.

Qo'llanma bilan ishlash o'qish uchun ijobiy motivatsiyani qo'llab-quvvatlashi kerak. Bu, ayniqsa, - maktabda juda muhimdir. Shuning uchun ish kitobining vazifalari turli xil kichik vazifalarni o'z ichiga olishi kerak: ochiq javob bilan, bir nechta taklif qilinganlardan to'g'ri

variantni tanlash, chizmalar, diagrammalar, jadvallar asosida, qo'shimcha manbalardan (lug'atlar, ma'lumotnomalar), "chizish", "chizmani yakunlash", "o'ylab topish va yozish", "tuzish" va boshqalar kabi ijodiy ishlar. Badiiy o'qish uchun namunaviy dastur sinfda turli tadbirlarni o'tkazishga qaratilgan.

O'quvchi ishchi daftar yordamida mustaqil bilim olishi kerak, ya'ni qo'llanmaning uslubiy apparati bolaning faoliyatini ma'lum bo'lganlar asosida yangi bilimlarni ochish yo'nalishi bo'yicha yo'naltirishi kerak. Mustaqil bilim olish qobiliyati tarbiyaviy tayyorgarlikning asosiy natijalaridan biridir.

Bizningcha, adabiy o'qish bo'yicha ish daftarchasi alohida hodisadir. Uning fundamental asosini nafaqat daftar muallifi tomonidan o'ylab topilgan vazifalar tizimi, balki topshiriq shartlariga kiritilgan adabiy matnlar ham tashkil etadi. Shuning uchun adabiy o'qish qo'llanmasida badiiy matnlarni tanlashga alohida e'tibor berish kerak. Badiiy asarni idrok etishni yaxshilash uchun o'quvchi hissiyotlardan ma'no kashfiyotiga o'tishi kerak. Bizning fikrimizcha, ish daftari ma'lum bir ta'lim o'quv dasturining dasturiga mos kelishi va shu bilan birga bolaga o'rganish uchun yangi, darslikda bo'lmagan matnlarni taklif qilishi kerak. Aks holda, matnga va umuman daftar ustida ishlashga qiziqish yo'qoladi. Darslik bilan birgalikda ish daftari kurs materiallarini chuqurroq o'zlashtirish uchun sharoit yaratishi kerak. Bundan tashqari, daftar matnlari bolalarning yoshiga mos kelishi va turli uslublar, janrlar, mavzular, vaqt va geografik adabiy qatlamlarni ifodalashi kerak. Matn zamonaviy bola uchun qiziqarli bo'lishi va qo'llanmada faqat bir parcha bosilgan bo'lsa, uni butun asarni o'qishga undashi kerak. Estetik qiymatga ega bo'lgan matn uni mazmun va shakl darajasida o'rganish, yangi bilimlarni ochish uchun imkoniyatlar yaratishi kerak.

Va yana bir talab, bizning fikrimizcha, nafaqat qulaylik uchun, balki ish daftaridan foydalanish samaradorligi uchun ham muhimdir: qo'llanmalarda ham o'quv, ham test ishlarining mavjudligi.

Shunday qilib, biz ish kitoblari va davlat ta'lim standartining talablari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar natijalarini umumlashtirdik. Biz ushbu talablarni qo'llanmaning samaradorligi mezonlari deb hisoblaymiz, chunki ular bajarilsa, yangi ta'lim standartlarining maqsad va strategiyalari hisobga olinadi. Keyinchalik, berilgan asosda tashkil etilgan adabiy o'qish darsliklarining tuzilishi va mazmunini ko'rib chiqish kerak.

Xulosa va takliflar. 1. Biz ishchi daftarni innovatsion ko'p funksiyali o'quv qo'llanmasi, yangi texnologiyalarni joriy etish uchun ochiq, barcha imkoniyatlarga ega deb hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Суюнов Х. Адабиёт дарсларида ўқувчиларни савол ва топшириқлар устида ишлашга ўргатиш усуллари. Пед.фан.ном. дисс.-я. –Т., 2005. –125 б.
2. Давронов, И. Э. Некоторые аспекты интерпретации понятий «задание» и «упражнение» / И. Э. Давронов. Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2012. – № 8 (43). – С. 323–326.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: Педагогика, 1972. – 576 с.
4. Розысков О.Р. Теоретические основы оптимального применения системы учебных задач в обучении школьников (на материалах гуманитарных предметов). Автореферат дисс...док. пед. наук. – Тбилиси, – 1986. – 50 с
5. Розиков О.Р. ва бошқалар. Дидактика. – Т.: Фан, 1997. – 256 б.
6. Намроев Г'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi –Toshkent. Donishman ziyosi, 2021. 157 b.
7. Ҳамроев Ф. Она тили ўқитишнинг самарали усуллари. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. –Т.: Баёз. 2018. 18-6.
8. Матжон С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 27-б.
9. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг асослари / Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent, ToshDO'TAU, 2018. – В. 36.
10. Чориев А., Чориев И. Педагогиканинг методологик асоси ва илмий тадқиқот методлари. – Тошкент: Nishon noshir, 2016. – 45-б.
11. Убайдуллаев Н.Х. Ўқув таҳлилида автобиографик битиклардан фойдаланиш. Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... автореф. – Жиззах, 2022. – 23-б.

2. Ish daftarlaridan foydalangan holda o'quv jarayonini o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ishlarni tahlil qilish va Davlat ta'lim standarti talablarini o'rganish zamonaviy ish kitobiga qo'yiladigan talablarni aniqlash imkonini berdi:

- qo'llanmada keltirilgan topshiriqlar qiyinlik darajasiga ko'ra farqlanishi kerak;

-mustaqil ish juftlik va guruh ishlari bilan almashinishi kerak;

-daftarda axborot bilan ishlash (matn, jadval, rasm, diagramma, diagramma, piktogramma bilan ishlash) qobiliyatini rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kerak;

-o'z-o'zini nazorat qilish va o'zini o'zi qadrlashni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratilishi kerak;

-qo'llanmadagi turli xil topshiriqlar (rivojlantiruvchi, ijodiy, izlanish ustunligi bilan) ijobiy motivatsiyani ta'minlaydi;

-yangi materialni mustaqil kashf qilish uchun shart-sharoit yaratish mustahkam bilim va barqaror qiziqishning kalitidir;

-sinf o'quvchisining psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda og'zaki va vizual ma'lumotlarning kombinatsiyasida ifodalanishi mumkin;

-o'quv va sinov ishlari taqdim etilishi kerak;

-adabiy matnlarni tanlash o'qish motivatsiyasini rivojlantirishning kuchli vositasiga aylanishi kerak .

Qo'llanmaning badiiy vositalarini ikkita funksional guruhga bo'lish mumkin: vizual illyustratsiyalar va (matnlar uchun o'quv rasmlari) va grafik (xarita va diagrammalar, jadvallar, vaqt chiziqlari, piktogrammalar).

Birinchii guruhning maqsadi shunchaki mazmuni tasvirlash emas, balki vizual tasvir yordamida o'quv muammosini hal qilishda yordam berishdir. Misol uchun, ilmiy va badiiy matnlarni taqqoslashga bag'ishlangan ishda matnlarga chizmalar "tezkor": lug'atlar, izohli lug'at bilan ishlash, ilmiy jurnallar tasvirlangan, Oy haqidagi ilmiy matnning bir parchasi, badiiy matn. go'zal tungi manzara bilan tasvirlangan. Xalq va yozuvchi ertaklarini solishtirishdan asosiy maqsad bo'lgan asarda zamonaviy ertak uchun chizilgan rasmda ertak matnida tasvirlangan shahar manzarasi ko'rsatilgan. Tasvir shuni ko'rsatadiki, matn muallifga tegishli va zamonaviy hayot tafsilotlarini xalq ertaklarida aytib bo'lmaydi. Shunday qilib, matnlarga rasmlar o'quv materialini chuqur o'zlashtirishga yordam beradi.

Xullas, tasvirlar yordamida e'tibor, og'zaki va vizual ma'lumotlarni tahlil qilish va taqqoslash qobiliyati rivojlanadi. Misol uchun, Oskar Uayldning "Baxtli Shaxzoda" haqidagi ertakni mustahkamlash Blum taksonomiyasi asosida tekshiriladi. Bunga ko'ra o'quvchilar bilim, tushuncha, amalda qo'llash, analiz, sintez, ijodkorlik kabi bosqichlari mavjud.